

A másik rendezvényt, az *angolnyelv-tanárok módszertani tréningjét* – amely nagy népszerűségnek örvend (egy-egy rendezvényük 500–600 pedagógust mozgósít) – a Magyar Macmillan Kiadó irányította.

A kiállításon a Magyar Írószövetség és a Magyar Könyvszakmai Szövetség közös dedikációs programot bonyolított, *Tomai József* elnök védnökségével. Ugyancsak bemutatta színvonalas tevékenységét a Magyar Illusztrátorok Társasága, *Sárkány Győző* elnök személyes irányításával. A kiállítás jelentősebb új műveit nyilvános könyvismertetésen *Dénes György* közreműködésével mutatták be a kiadók, illetve szerzők.

A budapesti nemzetközi könyvkiállítások immár hagyományossá váltak. Ennek szellemében a

vásár rendezőse a kiállításon hét év törzskiállítói közül megemlékezésül apró ajándékot adott át az Oxford University Press, a Bahá'í Közösség és a Magyar Prentice Hall MacMillan igazgatóinak.

A rendező szerv, a jelenleg 114 tagintézményből álló Magyar Könyvszakmai Szövetség két fő céljának megvalósítására koncentrálna működését. Elősegíteni a könyvszakmában a tisztességes piacgazdaság kialakulását, és ezen belül képviselni a tökeszegény, de tehetséges alkotóműhelyek érdekévé. Szorgalmazza továbbá a határon túli és hazai könyvszakma fejlődésének egységes, közös keretben történő elősegítését.

Balázs András

(a Magyar Könyvszakmai Szövetség elnöke)

Teljes szövegű információforrások online keresése

Az alábbi szemle három eredeti cikk tömörített ötvö-zése. A szerzők nem használtak egységes terminológiát, ezért az egyértelműség érdekében a magyar változatban az alábbi kifejezéseket használjuk:

- teljes szövegű információforrás, forrás: a nyomtatott kiadványok (folyóiratok, magazinok, napilapok stb.) elektronikus változata, a kiadók terméke; szedés-módja dőlt betű (pl. *FORBES*);
- teljes szövegű adatbázis: egy vagy több teljes szövegű információforrásból készült adatbázis online keresésre, az adatbázis-készítők terméke; szedés-módja aláhúzott dőlt betű (pl. *Trade and Industry ASAP*);
- szolgáltatóközpont vagy host: az adatbázisokat online keresésre felkészítő, és online szolgáltatást nyújtó kereskedelmi szervezetek; szedés-módja vastag betű (pl. *Dialog*).

Ezt a három fogalmat egymástól megkülönböztetve kell értelmezni a tartalom érthetősége érdekében. – A ref.

A teljes szövegű források számának fejlődése

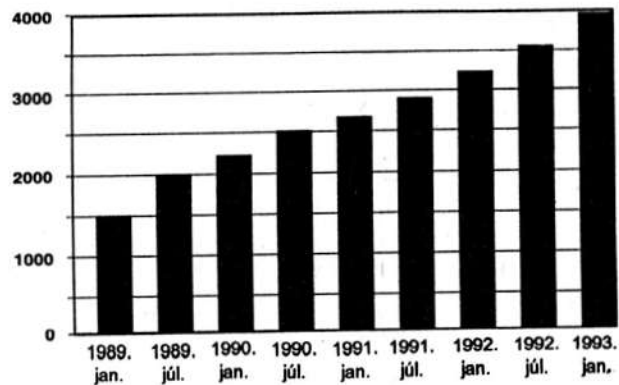
1987-ben az online keresések új korszaka köszöntött ránk, a teljes szövegű adatbázisok korszaka. Azóta a források egyre növekvő száma vált teljes szövegűben online kereshetővé, és számuk egyre gyorsabban nő. 1987-ben a teljes szövegű források száma néhány száz volt. a *Trade and Industry ASAP* adatbázisában 180 cím, a *Business Dateline*-ban 140 cím volt teljes szöveggel kereshető. A *Dialog* összesen 355 ilyen folyóiratot kínált online keresésre. Az 1. táblázat mutatja a három online hostnál 1987-ben és 1993-ban online kereshető teljes szövegű források számát. 1993 januárjában csaknem 4000 teljes szövegű információforrást lehetett online keresni.

1. táblázat

Teljes szövegű források száma 1987-ben és 1993-ban három adatbázis-készítőnél, illetve szolgáltatónál

Adatbázis-készítő/szolgáltató	Kiadványcímek száma	
	1987	1993
IAC: <i>Trade & Industry ASAP</i>	180	743
UMI: <i>Business Dateline</i>	140	380
Dialog	355	2500
Összesen	675	3623

Az 1. ábrán látható a teljes szövegű források számának növekedése 1989 januárjától 1993 januárjáig.

1. ábra Az online kereshető teljes szövegű források (folyóiratok, napilapok, hírlevelek stb.) számának alakulása

A teljes szövegű források főleg üzleti és népszerű magazinok, napilapok, hírügynökségi jelentések, hírlevelek, kézikönyvek, jogi dokumentumok (közlönyök), orvosi folyóiratok elektronikus változatai. Az üzleti információs források teszik ki a teljes szövegű elektronikus források 16%-át. A leggyorsabban növekvő szegmens a hírlevelek és napilapok elektronikus változata. *M. Williams* szerint ma már az összes adatbázis 47%-a teljes szövegű adatbázis.

Időkésés

A napilapok nagy része szinte egyszerre kapható nyomtatva és elektronikusan, sőt, egyesek online hamarabb olvashatók, mint nyomtatásban. A *Commerce Business Daily* c. lap a *Dialogon* és a *NewsNeten* már a másnapi megjelenést megelőző délután olvasható online. Ezzel szemben számos magazin több mint 6 hónapos késedellel jelenik meg az online adatbázisokban. Szerencsére azonban ez a helyzet javulóban van.

A *Financial World* című folyóirat időkésése látható a 2. táblázatban. Az 1987. évi és az 1993. évi időkésés látható a különböző online adatbázisokban, vagyis a nyomtatott változat és az online adatbázisokban való megjelenés között eltelt napok száma. Látható, hogy hostok szerint (*Dialog*, *Dow Jones*, *Mead*, *Data-Star*) és adatbázisok szerint is jelentős az eltérés.

2. táblázat

A *Financial World* elektronikus kiadvány időkésése a nyomtatott változathoz képest 1987-ben és 1993-ban

Az adatbázis neve	Időkésés napokban	
	1987	1993
<i>Dialog Magazine ASAP</i>	50	14
<i>Dialog Trade & Industry ASAP</i>	127	14
<i>Dialog ABI/Inform</i>	nincs adat	28
<i>Dow Jones Business Library</i>	113	28
<i>Mead Nexis</i>	0	0
<i>Data-Star Indy</i>	nincs adat	14

Mit jelent az „elektronikus változat”?

Tudnunk kell, hogy a folyóirat, napilap stb. elektronikus, online kereshető változata nem azonos a nyomtatott lappal. Az online folyóiratokból sok minden hiányzik:

- hirdetések,
- részvényárfolyamok listái,
- levelezési rovat,
- kitöltő anyagok,
- bejelentések, közlemények,
- konferencia-naptárak,
- indexek,
- fényképek, grafikonok, illusztrációk stb.

Egyes adatbázisok közlik, mások nem közlik a szerkesztői bevezetőket, táblázatokat, rövid cikkeket, korrekciókat stb. A *FORBES* c. magazin pl. négy adatbázisban van feldolgozva teljes szövegű forrásként, és mind a négyben más-más teljességgel.

Néhány, teljes szövegű forrásokat tartalmazó adatbázis

ABI/INFORM

Ez az adatbázis 500 üzleti jellegű folyóiratot dolgoz fel, részben kivonatolva, részben teljes szövegűben. Hat szolgáltatóközpontnál kereshető online. 1991 óta vannak teljes szövegű cikkek is benne, eleinte az egy oldalnál hosszabb, jelenleg az egy hasábnál hosszabb cikkeket közlik teljes szövegűgel.

Predicast PTS PROMT

Ez is hibrid adatbázis, teljes szövegű és kivonatkordokkal. Táblázatokat is közöl, bár nem teljes egészükben. Tartalmuk szerint szelektálja a teljes szövegű híreket (pl. a személyi híreket nem közli). A cikkek időkésése másfél-két hét a nyomtatott publikációt követően. Az adatbázist öt host szolgáltatja.

Trade and Industry ASAP

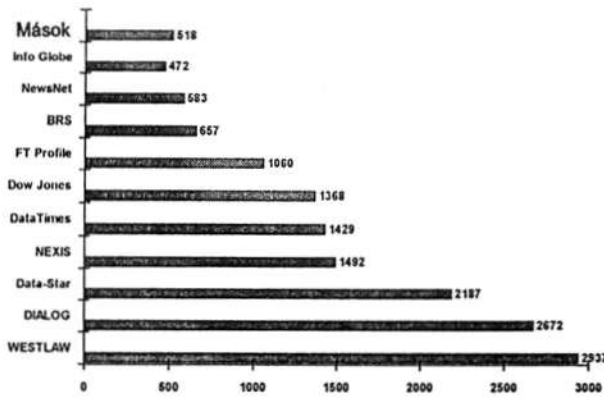
Ez az adatbázis több száz üzleti és ipari publikációt dolgoz fel, és 6 szolgáltatóközpontnál érhető el. A legfontosabbnak ítélt 100 kiadvány minden cikke teljes szöveggel kereshető az online adatbázisban, a többi folyóirat cikkei válogatva jelennek meg teljes szövegű forrásként (legalább féoldalas cikkek, tartalmilag lényeges cikkek, táblázatos források). Reprodukálja a magazinok hirdetési rovatait is.

Magazine ASAP

A fentiekhez hasonló adatbázis a közérdekű magazinok cikkeit tartalmazza teljes szövegű online forrásként. Különösen a szemleciókat, összefoglaló cikkeket, kritikákat stb. reprodukálja, ha ezek legalább 200 szavasak.

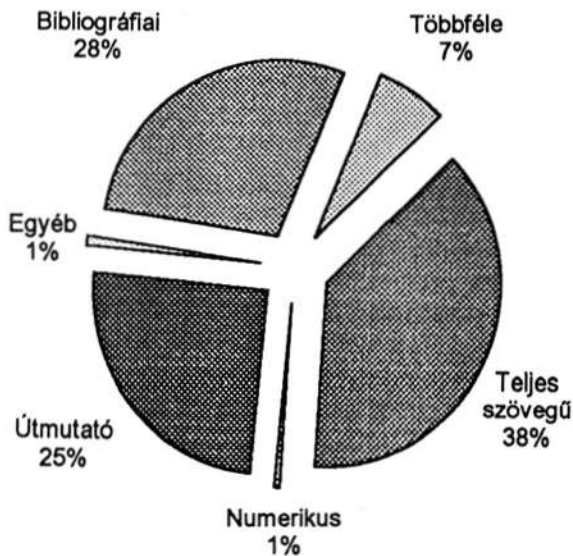
A teljes szövegű adatbázisokat szolgáltató hostok

19 olyan online szolgáltatóközpont van, amely teljes szövegű forrásokat tesz online kereshetővé. Ezek közül a három legfontosabb: *Dialog*, *BRS*, *NEXIS*. Ezek közül a *BRS* inkább az orvosi forrásokra specializálódott, így az üzleti és közérdekű források fő szállítója a másik kettő, harmadikként ezekhez a *Data-Star* zárkózott fel. A teljes szövegű források száma a legfontosabb 10 szolgáltatóközpontnál a 2. ábrán látható (a *Westlaw* és a *Newsnet* nem önálló host, hanem gateway, vagyis „átjáró”).

2. ábra A teljes szövegű források száma tíz szolgáltatóközponton

A Dialog 1983-ban a *Harvard Business Review Online* nevű első teljes szövegű adatbázist, 1988-ban a Knight-Ridder napilapok online változatát vezette be. Ma mintegy 120 teljes szövegű Dialog adatbázis létezik, több mint 2600 forrással. Az online adatbázisok keresése új típusú keresési és megjelenítési lehetőségeket nyújt, amelyek eltérnek a bibliográfiai keresések jellemzőitől. A Dialog adatbázisok típus szerinti megoszlását mutatja a 3. ábra.

3. ábra A Dialog adatbázisok típusai

NEXIS

A NEXIS a Mead Data Central LEXIS nevű jogi szolgáltatóközpontja mellett működő, teljes szövegű forrásokat szolgáltató online host. Magazinok, folyóiratok, napilapok, hírgyűjteményi jelentések és más források elektronikus változatait tartalmazza. Adatbázisai rugalmasak: forrásonként (folyóiratcímenként) külön-külön is kereshetők, vagy a fel-

használó kívánsága szerint a források csoportokba egyesíthetők. 1993-ban 1400 forrás volt kereshető a NEXIS-en. A NEXIS és a LEXIS együtt 40 millió dokumentumhoz kínál online hozzáférést.

Data-Star

Jelenleg több mint 50 teljes szövegű adatbázisa van, ezek nagy része Európára irányuló források százait tartalmazza. Fő erősségük: céginformáció, kémia, gyógyszeripar. Összesen 2100 teljes szövegű forráshoz lehet hozzáférni.

Az egyes szolgáltatóközpontok számos forrása azonos, tehát nagy az átfedés. 450 forrás mindhárom szolgáltatóközpontnál megvan, bár szervezésük, keresésük eltérő. A NEXIS-en pl. minden forrás külön adatbázisként kereshető, a másik kettőn sok forrást egyesítettek olyan nagy, teljes szövegű adatbázisokba, mint a *Trade and Industry ASAP*, *Magazine ASAP*. A Dialogon 364, a NEXIS-en 280 és a Data-Staron 27 unikális forrás található (amely csak ezeknél van meg, a többinél nem). A többi forrás a három közül két szolgáltatóközpontnál kereshető.

Teljes szövegű adatbázisok online keresése

A teljes szövegű adatbázisok keresése bizonyos vonásokban eltér a bibliográfiai keresésektől. Sokkal nagyobb jelentősége van a helyzeti (proximity) operátorokkal való manipulációnak. Deszkriptorok híján ugyanis nagyrészt a szabadszöveges keresésre vagyunk utalva. A Boole-féle AND operátorral a teljes szöveg keresésekor rengeteg találatot kapnánk, amelyek nagy része nem releváns. A helyzeti operátorokkal jelölhetjük ki a keresőszavak egymáshoz való „közelségét” (egymás mellett, egy mondatban stb.), ami jelentősen szűkíti a találati halmazt. A három vizsgált host parancsrendszere közül a Dialogé teszi lehetővé a legrugalmasabb keresést teljes szövegben.

Mindhárom rendszer megengedi a szavak csonkolását jobbról, ami a szabadszöveges keresésben igen lényeges szempont. A Dialog és a Data-Star megengedi a határozott és határozatlan karakterszámú csonkolást. A NEXIS és a Data-Star automatikus egyes szám/többes szám keresést tesz lehetővé. Utóbbiak automatizálták a brit/amerikai helyesírású szavak egyenértékűségét is. Az egyes adatmezők használata a keresés pontosítására ugyancsak erősítheti a relevanciát, pl. a keresés szorítkozhat a cikk bevezető (lead) bekezdésére, vagy egyes szövegbeli bekezdésekre is. A megjelenítés, kinyomtatás is több sajátságot nyújt a teljes szövegű sajtóadatbázisok használatához. Ebben a NEXIS a legrugalmasabb. Mindhárom rendszer lehetővé teszi akár a KWIC formátumot is – vagyis a keresőszavak közvetlen

környezetének megjelenítését –, akár a teljes cikket, akár egyes adatmezőjét. A hosszú szövegek böngészése a **Dialogon** és a **Data-Staron** nehezebb. A **Data-Star** viszont lehetővé teszi tetszőleges bekezdés megjelenítését a teljes szöveg helyett.

Jogi és pénzügyi szempontok

A kiadóknak kell eldönteniük, hogy hozzájárulnak-e az elektronikus változat publikálásához. A kiadók, az adatbázisok előállítói és a szolgáltatóközpontok közötti licencmegállapodás értelmében teszik online kereshetővé a nyomtatott publikáció elektronikus megfelelőjét valamely teljes szövegű adatbázisban. Ezért jogdíj illeti meg a kiadókat és/vagy az adatbázis-előállítókat, amelyet a host fizet a használat után. Ennek mértéke is a szerződés része.

Sok tárgyalást igényelnek a copyrightügyek tisztázása is. Az elektronikus források kiadóinak a szerzői jogokat újonnan meg kell tárgyalniuk a szerzőkkel, szerkesztőkkel, illetve más szabályokat kell alkalmazniuk, mint a nyomtatott kiadványoknál. Az online iparban a szellemi tulajdon problémája általában is megoldatlan, különösen igaz ez az elektronikus/nyomtatott források párhuzamosságának esetében.

Ha az adatbázis-készítő szervezet azonos az információ tulajdonosával (pl. a kiadóval), akkor ez a szervezet állapítja meg az árat. Más esetekben, amikor pl. egy kiadó sok kiadványt állít elő elektronikus információforrásként, és ezeket a címeket összesítve online állományként adja el adatbázis-készítőknek, már bonyolultabb a helyzet. Ilyenkor az adatbázis-készítő közvetít a kiadó – az információ tulajdonosa – és az online szolgáltatóközpont (host) között. Tehát a jogdíjak ez esetben három részre oszthatók; kérdés, hogy milyen arányban; hosszas tárgyalások válnak szükségessé.

A termék árának megállapítása ugyancsak bonyolult feladat: a tulajdonos igényétől, a közvetítő vállalat üzleti terveitől, a technikai költségektől, a felhasználók fizetőképességétől, a versenytársak árától, a termék iránti keresletől, a piactól stb. függ.

Műszaki szempontok

Az elektronikus publikálás technikai feltételei korántsem olyan fejlettek, mint a felhasználók képzelik. Sokkal több technikai probléma merül fel az elektronikus információforrások készítésével, mint szolgáltatásukkal.

A nyomtatott kiadványok előállításának automatizálása nem jelenti egyben az elektronikus másolat előállítását az adatbázis-készítők számá-

ra. Ehhez ugyanis programozási tevékenység is szükséges. A **FORBES** magazin például kedvelt kiadvány, 750 000 előfizetővel. A kiadónak megállapodása van tíz online hosttal is az elektronikus változat szolgáltatására. Viszont mind a tíz más formátumban, eltérő specifikációkkal várja a **FORBES** elektronikus szövegét. Erre viszont a **FORBES** kiadója nincs felkészülve. Annak ellenére, hogy a magazint elektronikus fotokompozícióval készítik, tehát számítógépes nyomtatással állítják elő, az elkészült fájl nem alkalmas a géppel olvasható és kereshető adatbázisok céljára. Külön programokra lenne szükség mind a tíz rendszerbe való bevitelükre. Ehelyett a tíz közül hét újrabilentyűzi a magazin teljes szövegét a saját rendszere alapján, akármilyen felesleges munkának is tűnik ez, jelentősen csökkentve ezzel a kiadónak járó jogdíjat.

Néhány kiadó, ha megéri neki, házon belül készíti el az online szolgáltató által kívánt mágneszalagos adatbázist. Különösen azoknak éri meg, amelyek több (harminc-negyven) címet is eladnak adatbázisként a hostnak. Sőt, ha több host is megveszi kiadványaikat adatbázisként, akkor többféle specifikáció szerint készítik el a fájlokat. Különösen a napilapok kiadói választják ezt a megoldást, hogy mind a nyomtatás céljára, mind az elektronikus kiadvány céljára házon belül állítsák elő a fájlokat automatikus módszerekkel.

Akár „hivatásos” adatbázis-készítő, akár maga a kiadó készíti el a host számára az online kereshető elektronikus forrásokat, a teljes szöveg keresésében problémák merülhetnek fel. A mágneszalagok küldésével, kezelésével is gond van. A hostnál betöltési prioritási viták is felmerülnek. A **Data-Star**nál pl. nagyobb prioritást kaphat egy svájci napilap, mint egy ausztráliai elektronikus forrás a betöltésnél. A hostok igyekeznek az idő-késést minimálisra csökkenteni, de ez nem mindig rajtuk múlik; hasonló helyzetben vannak az adatbázis-készítők is. A képek, az ábrák megbízható elektronikus keresése és/vagy megjelenítése az online rendszerekben még kezdeti stádiumban van.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az online kereshető teljes szövegű információforrások gyorsan szaporodnak, népszerűségük nő. Ezeket a forrásokat vagy maguk a kiadók, de még inkább a professzionális adatbázis-készítők alakítják át teljes szövegű, online kereshető adatbázisokká; egy adatbázis többnyire több forrást kombinál, de lehet egy-egy forrás elektronikus változata is. A legfontosabb, közérdekű és szakmai adatbázisokat üzemeltető hostok a **Dialog**, a **NEXIS** és a **Data-Star**; továbbiak a **DataTimes**, a **Dow Jones News/Retrieval** és az **FT/Profile**. Ugyanakkor

tudomásul kell vennünk, hogy egyikük sem tökéletes rendszer a teljes szövegek online keresésére. A keresőrendszer, az adatbázisok előállítás, tökéletesítése, a jogi és pénzügyi gondok és számos egyéb probléma megoldásra várnak.

ORENSTEIN, R. M.: „How full is full” revisited: A status report on searching full-text periodicals.

MINTZ, A. P.: Availability of electronic full-text sources: A look behind the scenes.

TENOPIR, C.–BERGLUND, Sh.: Full-text searching on major supermarket systems: Dialog, Data-Star and NEXIS.

= Database, 16. köt. 5. sz. 1993. p. 14–23., 24–31., 32–42./

(Roboz Péter)

Az elektronikus információ hatása a folyóirat-gyűjteményekre

A számítógépes hálózatok gyors növekedése és az elektronikus információforrások gyarapodása, a gyors és olcsó hálózati hozzáférés a tudományos és egyetemi élet szereplői számára megváltoztatja mind kommunikációs lehetőségeiket, mind tudományos eredményeik közzétételének módját. A nagy kiadók (mint pl. az Elsevier, Pergamon, Spinger, Kluwer) és ügynökségek (Faxon, Swets, Ebsco, Blackwells) szintén a tudományos információk terjesztésének új módjait keresik. Mindez igazán nem csoda, ha meggondoljuk, hogy a folyóiratpiacon egy évben 2,5 milliárd dollár forog. Az ügynökségek egyre többet fordítanak az új típusú, CAS-IAS néven emlegetett szolgáltatások kiépítésére, ami a folyamatos tájékoztató szolgáltatás (Current Alerting Services) és az egyedi megrendelésen alapuló cikkszolgáltatás (Individual Article Supply) kombinációja. Még érdekesebb kép alakul ki, ha figyelembe vesszük a BIDS (Bath Information Data Service), az Engineering Information, a UMI (University Microfilms International), a BLDSC (British Library Document Supply Center), és más ilyen nagy információszolgáltatók kezdeményezéseit. Ebben az új környezetben kell a könyvtárosnak (és a könyvtárnak) megtalálnia új szerepét; ami talán nem is új, ha meghallgatjuk egy nem könyvtáros (a Nottingham University információtechnikáért felelős rektorhelyettese) véleményét: a könyvtárosok jártasak az információkezelésben, az anyagi keretek felhasználásában, és az emberekkel való foglalkozásban. Fel kell tenni azonban a megfelelő kérdéseket az elektronikus információkkal kapcsolatos gyűjteményszervezési politika kialakításához. Ezek pedig a következők:

- Mit nyújt?
- Milyen színvonalon?
- Mennyibe kerül?
- Miből fizethető?
- Milyen szintű a használata?
- Hogyan viszonyul a nyomtatott termékhez?
- Jobb szolgáltatást nyújt-e a könyvtár használóinak?

Kétségtelen, hogy mennyiségi és minőségi jellegű, meglehetősen vegyes kérdések ezek, a rájuk adott válaszok ismerete mégis szükséges ahhoz, hogy bármely könyvtár komolyan elkezdjen foglalkozni az elektronikus információk produktumok és szolgáltatások beszerzésével.

Elektronikus folyóiratok

Ma százával léteznek *online elérésű* elektronikus folyóiratok, s a teljes szövegű (full-text) adatbázisok száma az 1985-ös 532-ről 3077-re emelkedett 1993-ig. Az online folyóiratok legnagyobb forgalmazói a Mead Data Central, a West Publishing Company és a Dialog. Mindazonáltal ez a kör érinti a legkevésbé a könyvtári állománygyarapítást: a teljes szövegű adatbázisokhoz való online hozzáférés drága, és nem valószínű, hogy bármely tudományos (vagy egyetemi) könyvtár lemondaná a „hagyományos” folyóirat előfizetését az online változat kedvéért.

Népszerűbbnek tűnnek a *CD-ROM folyóiratok*. A legnagyobb napilapok (pl. *The Times*, *New York Times*, *Le Monde*) mellett egyre több szakterületi orgánus is jelentkezik ebben a formában. A terület egyik legnagyobb kiadója, a UMI egyebek között a több mint 300 szakterületi folyóiratot tartalmazó *Business Periodicals On Disc* és az *IEE/IEEE Publications on Disc* sorozatokat adja ki. A talán legismertebb CD-ROM-applikáció pedig a több mint 400 orvosi-élettudományi folyóiratot tartalmazó ADONIS. Ennek a projektjét tudományos folyóirat-kiadók egy konzorciuma indította el, azzal a céllal, hogy a dokumentumszolgáltatást az információtechnológia segítségével anélkül tegyék nyereségessé, hogy a felhasználónak drágább lenne. Az ADONIS iránt inkább az ipar és a kereskedelem könyvtárai érdeklődtek, a tudományos-oktatási szféra kevésbé. Az Aston Egyetem könyvtára ugyan 1992-ben megvette az ADONIS-t, és lemondta a benne szereplő folyóiratok előfizetését, azonban különböző okok miatt ez nem volt egészen sikeres.